

Інна Катрич, Оксана Малютіна
Національний фармацевтичний університет
(Харків, Україна)

ПОЧАТОК АПТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ: ЛУБЕНСЬКА ПОЛЬОВА АПТЕКА

Лубни належать до найстаріших міст нашої країни. Історія заснування Лубен пов'язується з ім'ям київського князя Володимира Святославовича. За свідченнями істориків, перша лікарня на Полтавщині була побудована в Лубнах. У Переяславі, ще в 1091 році, єпископ Єфрем заснував при монастирі один із перших на Русі медичних закладів. Скориставшись спадщиною заможних батьків, розпочав будівництво лікарні при монастирі, запрошував із Константинополя лікарів, які лікували хворих безкоштовно. Початок аптечної справи на Лубенщині пов'язують із Мгарським монастирем, заснованим у 1619 році. Використовуючи величезну кількість дикорослих лікарських трав, монахи готували ліки й за плату давали хворим разом із молитвами [2].

Лубенська аптека успадкувала традиції Мгарського монастиря. Так, архівні документи свідчать, що Тарас у лютому 1725 р. «вернувся из Лубен и привез лекарства из аптеки, 6 штук и за оные надлежит в аптеку заплатить 3 рубля и копеек 99» [3: 16]. Бідні селяни, які не могли заплатити за ліки та лікування, відпрацьовували на монастирських землях.

Досить поширеною є думка, що славнозвісна лубенська аптека заснована особисто Петром I. Але ще у 1917 році краєзнавець М. Г. Астряб стверджував, що це лише легенда. У книгах з історії щодо виникнення та розвитку медицини, як правило, подаються довідки, в яких згадується, що Петро I заснував у Лубнах державну польову аптеку, ботанічний сад і аптечні городи для вирощування лікарських рослин [1].

Петро I насправді багато зробив для створення медичної бази. Він видавав численні накази щодо організації аптечної справи, про заготівлю лікарської сировини, заснування аптечних городів і ботанічних садів, розсилав по всіх губерніях вчених для вивчення лікарської флори, розширив роботу приватних аптек під контролем медичних канцелярій, запрошував іноземних лікарів, організовував госпіталі, проводив заходи відносно боротьби з масовими епідеміями, уклав устав для закладів охорони здоров'я.

Вигідні стратегічне розташування, багатий рослинний світ, лікувальні традиції Мгарського монастиря навели Петра I на думку про заснування тут польової аптеки, яка могла б забезпечувати медичним устаткуванням і ліками війська, що охороняли південь Росії.

Різні автори називають різні дати заснування аптеки. Безперечним доказом функціонування аптеки у 1721 р. є документ, наведений дослідником Ф. Ф. Ісаєвим. Це скарга власника будинку, в якому з самого початку розміщувалась аптека, датована 1721 р.

Існують й інші літературні джерела, які підтверджують, що Лубенська польова аптека уже існувала в 1724 році [3:14]. Наприклад, ряд витягів із особистого щоденника одного з освіченіших українців першої половини XVIII століття Якова Андрійовича Марковича, який жив у Лубнах із 1717 до 1767 рр. Саме із записів історика Я. А. Марковича стає відомо, що першим аптекарем польової аптеки був Іван Іванович Гейтер. Також вдалося знайти архівні матеріали, які засвідчують, що Лубенська польова аптека була заснована ще за життя Петра I, а зовсім не за Сенатським наказом від 3 вересня 1733 р., а аптечний сад при ній – в 1766–1767 рр.

Таким чином, усталеною офіційною датою відкриття Лубенської польової аптеки вважається 1733 р., але на підставі вивчення архівних матеріалів, можна зробити висновок, що аптека почала працювати значно раніше. Аналіз архівних документів дозволяє погодитися з висновком професора Я. Чистовича, що Лубенська аптека була однією з тих двох польових аптек, які «були засновані в 1716 році».

Так, уже у 1736 році Спеціальна державна комісія, досліджуючи діяльність аптек Росії, ставила лубенську аптеку за приклад іншим, як найкращу.

Лубенська польова аптека з перших років свого існування розташовувалася в межах «Нового міста» і для розміщення цієї аптеки був відведений «двір» бунчукового товариша Якіма Троцького з усіма спорудами.

1738 року Генеральна Військова канцелярія мала намір перенести аптеку в «имеющийся в пригороде Лубнах запустелый замок и при оном в цитадель». Запланований переїзд аптеки в приміський «замок» не був здійснений.

1750–1751 роках був намір перемістити аптеку з Лубен до Харкова або Охтирки, але аптека залишилася в Лубнах.

У лікувальній практиці того часу широко використовувалися лікарські рослини, на які була багата флора Лубенського краю – трава полину, звіробою, чебрецю, цвіт конвалії, липи, горицвіту, мак, корінь валеріани та багато іншого. Основною заслугою тогочасної народної медицини було застосування лікарських трав, вивчення їхніх лікувальних властивостей, методів збирання, зберігання, перероблення лікарської сировини, а також розроблення методик допомоги пораненим або хворим.

Цікаві дані про роботу аптеки можна отримати із «каталогусів», датованих 1757 роком. У них указано, що в номенклатуру аптеки входила значна група засобів рослинного походження. Вона в чистому вигляді складала 57,7% всього асортименту медикаментів аптеки.

Медикаменти хімічного походження в чистому вигляді склали лише 8,7%, інші засоби були сумішами хімікатів з інгредієнтами рослинного і тваринного походження. Аптека виготовляла такі складні фармацевтичні препарати, як «римська кашка», пластирі (свинцевий, червоний, захисний і шлунковий), есенції (протицинготна, шлункова, хінна тощо), мазі, тинктури, води [5:7].

1754 року головним аптекарем став Генріх Христофорич Фермерен, який виявив ініціативу щодо подальшого розвитку аптечної справи. У Лубенському архіві збереглося клопотання аптекаря до Медичної канцелярії про дозвіл здійснити ремонт аптеки за рахунок прибутків або за рахунок Генеральної військової канцелярії, оскільки аптечні приміщення стали «весьма ветхие... кровля почти завалилась, проходит от дождя течь превеликая, от которой в оных покоях материалы, медикаменты и прочие сохранять невозможно» [3: 17].

Завдяки піклуванню Г. Х. Фермерена були розширені земельні ділянки під плантації лікарських рослин, побудовані нові приміщення для аптеки.

Від часу свого заснування аптека підпорядковувалася Медичній канцелярії. У 1763 р. була створена Медична колегія, її президентом був призначений барон О. І. Черкесов, і аптека відійшла в підпорядкування Медичної колегії.

У цей час відбувся перелом в житті Лубенської польової аптеки. 19 серпня 1764 року вийшов наказ №3064, в якому повідомлялося, що Медична колегія, розглянувши «дело о состоящей в Малой России в г. Лубнах из давних лет на казенном содержании неподвижной полевой аптеки» і враховуючи неодноразово наведені висновки щодо місця розташування аптеки, визнала аптеку і буде надалі її утримувати [3: 19]. Доцільність місця розташування польової аптеки в такому великому стратегічному і тиловому центрі, яким було місто Лубни першої половини – середини XVIII ст., визнавалась остаточним рішенням Малоросійської колегії, яке було прийняте 20 червня 1766 р. на її засіданні й затверджене президентом Колегії П. О. Румянцевим.

Таким чином, багаторічні прагнення упорядкувати стан Лубенської аптеки стали ближчі до здійснення.

З'явилася можливість розпочати розведення аптечного саду.

Розпорядження від 6 жовтня 1766 року (№2581), підписане О. І. Черкасовим, передбачало: «по перше, відгородити під огород поле, і як

тільки можливо землю скопати і вдобрити цієї ж осені, а в наступі весни, розділити землю в куртини, засадити різними вживаними в аптеках кущами, а саме самбуковими, барбарисовими рослинами» [3: 21].

Із початком весни 1767 року аптекар Г. Х. Фермерен розпочав роботи з упорядкування отриманих ділянок. Медична колегія схвалила всі господарські заходи і задуми аптекаря, погодилася з його міркуваннями про пошук спеціаліста з догляду за садом, затвердила штат працівників.

Архівні документи свідчать, що Лубенська польова аптека з часом стала центром розвитку аптечної справи і культивування лікарських рослин в Україні. Можна з повною впевненістю сказати, що, якщо б вища військова влада не вирішила, що вигідніше закуповувати ліки за кордоном, і не ліквідувала «18 квітня 1862 року військову аптеку в Лубнах з ботанічними садами при ній», розвиток аптечної справи було б ще більш успішним.

За радянських часів у Лубнах працювали Всесоюзний інститут лікарських рослин Міністерства охорони здоров'я СРСР (ВІЛР). Поряд зі станцією лікарських рослин існував завод з переробки ефірно-олійних рослин [3: 39]. Ліки з лубенською маркою, вироблені на хіміко-фармацевтичному заводі, відомі не тільки мешканцям нашої країни, але і за її межами. Так продовжує розвиватися справа, заснування якої було покладено в XVIII столітті в Лубнах.

ЛІТЕРАТУРА

1. **История** возникновения Лубенского комплекса здоровья // Лубенська центральна районна бібліотека ім. В. Малика. 2. **Чаркін С.** «Засновано Петром Великим» / С. Чаркін // До 1000-ліття Лубен. – 1979. – № 107. 3. **Лубенський** міський державний архів. Ф 62. Оп 1. Од. зб. 1. Исаев Ф. Ф. Из истории Лубенской полевой аптеки. Харьков, 1951. 4. **Черпакова Л.** Найстаріша на Україні: Лубенській центральній районній аптеці – 260 років. 5. **Корнієнко П. Г.** Дорога добра і надії / П. Г. Корнієнко, О. В. Сиченко. – Полтава, 2003. – С. 5–8.